

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.55>

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Варченко О.О.,

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Варченко О.О. Людська гідність як об'єкт охорони у кримінальних процесуальних правовідносинах

У роботі досліджено ключові підходи до розуміння категорії «людська гідність» на рівні теоретичних джерел та практики правозастосування. Проаналізовано позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Констатовано, що критеріями розмежування різних форм приниження людської гідності (катування та поведження, що є жорстоким, але все ж не досягає рівня катування) є (а) мета, із якою вчиняються відповідні дії і (б) ступінь жорстокості заподіювача (заподіювачів) та ступінь страждань жертви. Встановлено, що, оцінюючи ступінь тяжкості страждань жертви та ступінь жорстокості поведження із нею на предмет того, чи досягло таке поведження рівня катування, ЄСПЛ завжди враховує індивідуальні особливості випадку. Продемонстровано, що самостійною формою неналежного поведження, яке порушує ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК, є ставлення (дії, накази, умови утримання тощо) спрямоване саме на приниження людської гідності. Доведено, що в таких ситуаціях не йдеться про застосування по відношенню до особи фізичного насильства, яке б викликало в неї фізіологічний дискомфорт, оскільки в протилежному випадку це вже кваліфікувалось би як нелюдське поведження або катування залежно від інтенсивності насильства і ступеня страждань. Водночас, йдеться про ставлення (дії, накази, умови тривання), що викликає у жертви почуття страху, тривоги і неповноцінності, здатне образити і принизити (при цьому достатньо, якщо жертва принижена у власних очах). Також варто враховувати, що навіть відсутність мети приниження жертви в такій ситуації само по собі не виключає порушень ст. 3 Конвенції. Обґрунтовано, що хоча приниження гідності може становити самостійну форму порушення вимог ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК, проте приниження гідності невіддільно супроводжує й інші форми порушення ст. 3 Конвенції і ст. 11 КПК – такі як катування та інше жорстоке або нелюдське поведження чи покарання або застосування погроз такого поведження.

Ключові слова: людська гідність, принципи кримінального процесу, практика ЄСПЛ, катування, приниження гідності.

Varchenko O.O. Human dignity as an object of protection in criminal procedural legal relations

The paper explores the key approaches to understanding the category of “human dignity” at the level of theoretical sources and practice of law enforcement. The positions of the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR) are analyzed. It is stated that the criteria for distinguishing between different forms of humiliation of human dignity (torture and the behavior that is cruel, but still does not reach the level of torture) are (a) the purpose for which the corresponding actions are performed and (b) the degree of cruelty of the perpetrator(s) and the degree the suffering of the victim. It is established that, in assessing the severity of a victim’s suffering and the severity of their treatment in terms of whether such treatment has reached the level of torture, the ECHR always takes into account the individual characteristics of the case. It is demonstrated that an attitude (actions, orders, conditions of detention, etc.) aimed precisely at the humiliation of human dignity is an independent form of misconduct that violates Art. 3 of the Convention and Art. 11 of the CPC. It is proved that such situations do not involve the use of physical violence against a person, which would cause their physiological discomfort, as otherwise it

would already qualify as inhuman treatment or torture depending on the intensity of the violence and the degree of suffering. At the same time, it is said about the attitude (actions, orders, conditions of continuation) that causes the victim to feel fear, anxiety and inferiority, which can offend and humiliate (it is enough if the victim is humiliated in their own eyes). It should also be borne in mind that even the absence of the purpose of victim's humiliation in such a situation does not in itself exclude violations of Art. 3 of the Convention. It is substantiated that although the humiliation of dignity may be an independent form of violation of Art. 3 of the Convention and Art. 11 of the CPC, but the humiliation of inseparably accompanies other forms of violation of Art. 3 of the Convention and Art. 11 of the CPC – such as torture and other cruel or inhuman treatment or punishment or the use of threats of such treatment.

Key words: human dignity, principles of criminal procedure, ECHR practice, torture, humiliation of dignity.

Постановка проблеми. Повноцінна реалізація кримінальної процесуальної засади поваги до людської гідності є неможливою без з'ясування змістового наповнення вказаної категорії. Окрім цього, надважливим завданням для правозастосовної практики у цьому ключі є вироблення критеріїв, які нададуть можливість розмежувати різні прояви порушення людської гідності.

Стан опрацювання. Окремі аспекти даної тематики піднімались в роботах таких вітчизняних дослідників як Л.П. Барташук, Л. М. Гуртієва, Г.М. Мамка, Н. В. Марущак, О. С. Мельник та ін. Водночас, на сьогодні ряд питань означеної проблематики залишаються спірними, а відтак є перспективними для подальших наукових розвідок.

Метою статті є виявлення критеріїв для розмежування різних проявів порушення людської гідності та формування цілісного уявлення про людську гідність як об'єкт охорони в кримінальних процесуальних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України поряд із життям, здоров'ям, недоторканістю та безпекою людини, визнала честь і гідність найвищими соціальними цінностями. Більше того, Основний Закон закладає підвалини формування засади поваги до людської гідності й в цілій низці інших статей, якими встановлено, що: ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

Такий підхід цілком узгоджується із виробленими на сьогодні міжнародними та європейськими стандартами у сфері захисту абсолютних прав людини. Нормативні положення, спрямовані на захист людської гідності, містить Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 10 грудня 1984 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 р. та інші міжнародні договори.

Зрозуміло, що при кардинальному оновленні в 2012 р. кримінального процесуального законодавства, розробники нового КПК не могли не врахувати конституційні положення та міжнародні стандарти з питань захисту людської гідності, результатом чого стало закріплення поваги до людської гідності як окремої самостійної засади кримінального провадження. При цьому, встановивши, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, заборонивши під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу в принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, дозволивши кожному захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, порушену під час здійснення кримінального провадження (ст. 11 КПК), законодавець все ж лишив відкритими цілу низку питань, вирішення яких є необхідним для ефективної реалізації засади поваги до людської гідності в кримінальному процесі. Вочевидь, це не слід відносити до числа дефектів вітчизняного законодавства (заради справедливості відмітимо, що такий же дещо абстрактний підхід до формування нормативних конструкцій, спрямованих на забезпечення дотримання людської гідності, прослідковується і в міжнародних актах, які наводились вище). Річ у тому, що змістове наповнення поняття людської гідності значною мірою характеризується суб'єктивністю, а факт порушення (неправомірного приниження) людської гідності має встановлюватися з урахуванням особливостей конкретної ситуації. Тож, при з'ясуванні юридично значимих аспектів людської гідності як об'єкту

охорони у кримінальних процесуальних правовідносинах, звернення виключно до положень ст. 11 КПК є недостатнім. Відтак, виникає необхідність врахування положень доктрини, інших нормативно-правових та правоінтерпретаційних актів, судової практики (зокрема, практики ЄСПЛ).

Як вже вказувалось у фахових джерелах, «чинне законодавство не містить визначення поняття гідності. Традиційно під нею розуміють морально-етичну категорію, що означає повагу і самоповагу людської особистості, невід'ємну та невідчужувану властивість людини як вищої цінності, що належить їй від народження незалежно від того, як вона сама і довколишні люди сприймають і оцінюють її особу» [с. 68]. Варто також згадати, що свого часу Пленумом ВСУ була здійснена спроба надання відповідного визначення на рівні правоінтерпретаційних актів. Так у постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначалось, що «під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, а з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло» [п. 4].

Відмітимо, що відповідно до законів формальної логіки, зміст кожного поняття становить сукупність існуючих ознак, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів [див.:]. З огляду на вказане, для формування більш чіткого уявлення про зміст поняття «людська гідність» варто звернутися до наукових розробок, метою яких було виокремлення характерних ознак категорії, що є предметом нашого розгляду. У цьому контексті привертає увагу дослідження В.В. Кожана, в межах якого автору вдалося сформулювати низку ознак, якими характеризується право на гідність як одне із особистих немайнових прав людини. Адаптуючи запропонований вказаним автором підхід до особливостей сфери кримінального процесу, серед запропонованих варто виокремити такі ознаки людської гідності: (а) право на гідність є природним. Воно належить людині від народження; (б) можна стверджувати про належність права на гідність і після смерті, захист якого в такому разі покладається на родичів чи державу; (в) право на гідність є соціально визначеним, його зміст залежить від конкретно-історичних умов розвитку суспільства; (г) право на гідність є невід'ємним та невідчужуваним. Невід'ємність права на гідність полягає в неможливості його позбавлення, а невідчужуваність – у неможливості його передачі; (д) право на гідність є абсолютним. Воно не передбачає винятків і не може бути обмежене, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану; (е) право на гідність є загальним, тобто належить кожній особі людського виду, індивідууму. Гідність як об'єкт права на гідність є визнанням цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної істоти; (є) гідність характеризується подвійною природою, виступаючи, з одного боку, фактором публічних взаємовідносин, а з іншого – фактором особистого життя людини. З огляду на вказане, В.В. Кожан пропонує визначати право на гідність як природну, невід'ємну та невідчужувану можливість визнання цінності кожної людини як біопсихосоціальної істоти з боку інших людей, організацій, держави тощо та можливість усвідомлення людиною своєї цінності» [с. 143-144].

Водночас, досліджуючи людську гідність саме в контексті здійснення кримінального провадження варто наголосити, що досягнення завдань кримінального процесу є неможливим без застосування окремих правообмежень. У цьому ключі справедливою, на наш погляд, є точка зору судді КСУ І. Д. Сліденка, щодо того, що «право як породження людського розуму, свого роду артефакт, не може трактуватися як абсолют. ... У правах людини, як би їх не трактували, мало абсолютного. Окрім гідності, будь-яке інше право може бути обмежене через ті чи інші причини. І навіть гідність, по суті, обмежується у випадку, наприклад, ув'язнення особи. З цієї точки зору можна лише говорити про межі гідності, які не можна порушувати за будь-яких умов» []. Тож, задля досягнення загальносуспільного інтересу, що полягає у боротьбі зі злочинністю, окремі кримінальні процесуальні заходи можуть обмежувати природні права людини, зокрема й право на гідність. Проте, як наголошував ЄСПЛ, страждання і приниження, яких можуть завдавати передбачені законом процедури, не мають перевищувати той рівень, що неминуче пов'язаний з відповідними формами законного поведіння [див.: , п. 94]. Вказане породжує необхідність більш деталізовано зупинитися на тих формах порушення людської гідності, які називає КПК, з метою виявлення меж (критеріїв), що відділяють їх одна від одної та від законних форм обмеження права на гідність під час кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КПК, забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведінню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведіння, утримувати особу в принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

Катування, будучи окремим складом кримінального правопорушення відповідно до КК України, визначено кримінальним законом як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи

відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб (ч. 1 ст. 127 КК). Схоже визначення, але із деякими важливими уточненнями, знаходимо й у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. У цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [, ст. 1].

Відмітимо, що у наукових джерелах піддавалась критиці конвенційна вказівка на державних (офіційних) посадових осіб як на обов'язкових суб'єктів вчинення катування або причетності до нього, «оскільки катування принижує людську гідність незалежно від суб'єкта його вчинення» [див.: 4, с. 146]. Підтримуючи вказану позицію, маємо також підкреслити її значущість саме для кримінального процесу, особливо в контексті здійснення кримінального процесуального доказування. Так, відповідно до ч. 1, 2 ст. 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, зокрема внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження. Показово, що цитоване положення КПК не пов'язує отримання доказів із застосуванням катувань саме з діяльністю представників держави. Більше того, новітні рішення ЄСПЛ також вказують на те, що сприймати катування у сфері кримінального процесу виключено як неправомірну діяльність правоохоронних органів є помилковим стереотипом [див.:]¹[до примітки див.: ;].

Важливо наголосити, що як міжнародно-правові акти, так і практика ЄСПЛ відмежовує катування від *нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження*². Так, окрема стаття вже згадуваної Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання передбачає, що кожна держава-сторона зобов'язується запобігати іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання, що не підпадають під визначення катування (ст. 16 Конвенції). При цьому вказаний міжнародно-правовий акт не наводить критеріїв для розмежування зазначених форм жорстокого поводження. Певні орієнтири для встановлення такого роду критеріїв знаходимо в практиці ЄСПЛ. Доволі ілюстративном у цьому ключі є рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04), де Суд вказав, що «при визначенні того, чи можна кваліфікувати певну форму жорстокого поводження як катування, слід враховувати закріплену в статті 3 відмінність між цим поняттям та поняттям «нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження». Розрізнення цих понять у Конвенції свідчить про намір надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання. На додаток до жорстокості поводження ознакою катування є також наявність мети такого поводження, як це визнано в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, не-

¹ Примітка. Хоча, заради справедливості, маємо визнати, що формування вказаного стереотипу є небезпідставним. Так, в рішенні ЄСПЛ по справі «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) наводяться цитати із доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, де зазначається наступне: «...Правоохоронці б'ють людей для визнання ними вини, підвищення показника розкриття злочинів, заради отримання хабара або пограбування. Більшість таких випадків відбувається у службових кабінетах. Катування мають місце, на жаль, у всіх регіонах України, про що свідчать і результати проваджень Уповноваженого, інформація органів прокуратури, правозахисників, вироки судів, дані МВС України. Усе це відбувається в різних місцях, з різними людьми і за різних обставин. Але, напевне, спільним для таких випадків є те, що людина в нашій державі не може почуватися вільною, захищеною від злочинних зазіхань з боку представників влади.... На жаль, знущання над людьми, жорстоке ставлення правоохоронців до людини набуло дуже бруталних форм і дедалі частіше призводить до загибелі затриманих. У 2008 р. працівниками органів внутрішніх справ закатовано до смерті чотири людини, у 2009 - три, у 2010 - вісім». Показово, що й у 2021 р. представники спеціалізованих державних органів визнають факти застосування тортур під час розслідування кримінальних правопорушень (про це, зокрема, йдеться у інтерв'ю з Юрієм Белоусовим – керівником Департаменту процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про катування та інших серйозних порушеннях прав громадян з боку правоохоронних органів Офісу Генерального прокурора).

² Варто відмітити певний термінологічний незбіг між положеннями ч. 2 ст. 11 КПК України та ст. 3 Конвенції. Так, КПК у вказаній статті веде мову про «жорстоке поводження» як один із різновидів приниження людської гідності. Натомість, ст. 3 Конвенції передбачає, що «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» - тобто не використовує термін «жорстоке поводження». Натомість, у практиці ЄСПЛ термін «жорстоке поводження» (ill-treatment) використовується як збірне поняття для усіх видів порушення ст. 3 Конвенції: катування; нелюдського поводження; поводження або покарання, що принижує гідність.

людських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання» [, п. 149]. При цьому, оцінюючи ступінь тяжкості страждань жертви та ступінь жорстокості поведження із нею на предмет того, чи досягло таке поведження рівня катування, ЄСПЛ завжди враховує індивідуальні особливості ситуації. Це, із одного боку, ускладнює можливість виокремлення абсолютно чітких критеріїв відмежування катування від інших форм жорстокого поведження, а з іншого – забезпечує можливість індивідуалізованого (а не шаблонного) сприйняття ситуації. Так, наприклад, у справі «Поміляйко проти України» (заява № 60426/11) ЄСПЛ зазначив, що «при оцінці тяжкості жорстокого поведження, про яке йдеться, Суд надає ваги: статі заявниці та тій непереборній силі, яку являли собою троє тренуваних чоловіків, якими були працівники міліції, що піддали її насильству; меті жорстокого поведження, якою було отримання визнання у вчиненні злочину; характеру жорстокого поведження, яке включало поліетиленовий пакет, одягнений на голову заявниці, та спробу або симуляцію удушення; ступінь тілесних ушкоджень заявниці, зафіксованих у лікарні після її виписки; психологічному тиску на заявницю, який виник внаслідок одночасного допиту (а, можливо, й жорстокого поведження) її співробітниця, та, насамкінець, приниженню гідності заявниці у зв'язку з її мимовільним сечовипусканням у становищі повної безпорадності. Суд вважає ці міркування достатніми для того, аби дійти висновку, що заявниця зазнала жорстокого поведження, серйозного настільки, щоб становити катування» [, п. 51].

З огляду на вищенаведене можна зробити висновок, що критеріями розмежування різних форм приниження людської гідності (катування та поведження, що є жорстоким, але все ж не досягає рівня катування) є (а) мета (катування спрямоване на примушування жертви до дачі показань, зізнання або вчинення інших дій проти її волі) і (б) ступінь жорстокості заподіювача (заподіювачів) та ступінь страждань жертви (з урахуванням індивідуальних особливостей конкретної ситуації). При цьому, порушенням ст. 3 Конвенції ЄСПЛ визнає й форми жорстокого поведження, які хоча й не досягають рівня катування, але все ж мають розцінюватися як нелюдське поведження. Прикладом такої ситуації може бути справа «Саліхов про Росію», де заявник вказував на те, що по відношенню до нього застосовувалось катування (мало місце примусове медичне втручання у формі відібрання біологічних зразків (зрізів нігтьових пластин) із застосуванням невинуватого фізичного примусу). У свою чергу, ЄСПЛ, констатувавши порушення ст. 3 Конвенції, все ж визнав, що мало місце нелюдське й таке що принижує гідність заявника поведження (термін катування у відповідному пункті рішення Судом застосовано не було) [див. , п. 80, 81].

Самостійною формою неналежного поведження, яке порушує ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК, може бути ставлення (дії, накази, умови утримання тощо) спрямоване власне на приниження гідності (включає як приниження гідності діями особи, сторонньої по відношенню до жертви, так і примушування самої жертви до дій, що принижують її власну гідність). Як правило (якщо спиратися на практику ЄСПЛ) в таких ситуаціях не йдеться про застосування по відношенню до особи фізичного насильства, яке б викликало в неї фізіологічний дискомфорт (в протилежному випадку це вже кваліфікувалось би як нелюдське поведження або катування залежно від інтенсивності насильства і ступеню страждань), водночас ставлення (дії, накази, умови утримання) є такими, що викликають у жертви почуття страху, тривоги і неповноцінності, здатні образити і принизити. При цьому достатньо, якщо жертва принижена у власних очах. Також варто враховувати чи переслідувалась мета саме принизити жертву (хоча відсутність такої мети саме по собі не виключає порушень ст. 3 Конвенції) [див.: , п. 47-48; , п. 68]. Прикладами такого роду ситуацій може бути невинуватне примушування особи до оголення, що супроводжувалось насмішками та непристойними коментарями щодо тіла оголеної особи [див., напр.: 14] або тримання особи в умовах, які принижують людську гідність (антисанітарія, переповнені приміщення, відсутність можливості дотримання гігієни тощо) [див., напр.:]. У цьому контексті важливо наголосити, що хоча приниження гідності може становити самостійну форму порушення вимог ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК (включає як приниження гідності діями сторонньої по відношенню до жертви, так і примушування жертви до дій, що принижують її гідність), проте приниження гідності невіддільно супроводжує й інші форми порушення ст. 3 Конвенції і ст. 11 КПК – такі як катування та інше жорстоке або нелюдське поведження чи покарання або застосування погроз такого поведження.

Висновки: 1. Аналіз практики ЄСПЛ надає можливість констатувати, що критеріями розмежування різних форм приниження людської гідності (катування та поведження, що є жорстоким, але все ж не досягає рівня катування) є (а) мета (катування спрямоване на примушування жертви до дачі показань, зізнання або вчинення інших дій проти її волі) і (б) ступінь жорстокості заподіювача (заподіювачів) та ступінь страждань жертви (з урахуванням індивідуальних особливостей конкретної ситуації). При цьому, оцінюючи ступінь тяжкості страждань жертви та ступінь жорстокості поведження із нею на предмет того, чи досягло таке поведження рівня катування, ЄСПЛ завжди враховує індивідуальні особливості випадку. Це, із одного боку, ускладнює можливість виокремлення абсолютно чітких критеріїв відмежування катування від інших форм жорстокого поведження, проте з іншого – забезпечує можливість індивідуалізованого (а не шаблонного) сприйняття ситуації.

2. Самостійною формою неналежного поведження, яке порушує ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК, є ставлення (дії, накази, умови утримання тощо) спрямоване саме на приниження людської гідності (включає як приниження гідності діями сторонньої по відношенню до жертви особи, так і примушування жертви до дій, що принижують її гідність). Як правило (якщо спиратися на практику ЄСПЛ), в таких ситуаціях не йдеться про застосування по відношенню до особи фізичного насильства, яке б викликало в неї фізіологічний дискомфорт (в протилежному випадку це вже кваліфікувалось би як нелюдське поведження або катування залежно від інтенсивності насильства і ступеня страждань). Водночас, йдеться про ставлення (дії, накази, умови тривання), що викликає у жертви почуття страху, тривоги і неповноцінності, здатне образити і принизити (при цьому достатньо, якщо жертва принижена у власних очах). Також варто враховувати, що навіть відсутність мети приниження жертви в такій ситуації само по собі не виключає порушень ст. 3 Конвенції.

3. Хоча приниження гідності може становити самостійну форму порушення вимог ст. 3 Конвенції та ст. 11 КПК (див. попередній пункт висновків), проте приниження гідності невіддільно супроводжує й інші форми порушення ст. 3 Конвенції і ст. 11 КПК – такі як катування та інше жорстоке або нелюдське поведження чи покарання або застосування погроз такого поведження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес: підручник / Капліна О.В., Шило О.Г., Трофименко В.М. та ін.; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків, 2018. 584 с.
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 11.05.2021).
3. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. Вид. 8-ме., стер. Київ: Знання, 2008. 255 с.
4. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. 229 с.
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb07d710-19#n2> (дата звернення: 11.05.2021).
6. Case of Kudła v. Poland (Application no. 30210/96): Judgment European Court of Human Rights, 26 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920> (Last accessed: 11.05.2021).
7. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання від 10 грудня 1984 р. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.05.2021).
8. Справа «Цвік проти Польщі». Практика ЄСПЛ. Український аспект : веб-сайт. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-cvik-proti-polshhi/> (дата звернення: 11.05.2021).
9. Справа «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03): Європейський Суд з прав людини, 15 травня 2012 р. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851 (дата звернення: 11.05.2021).
10. Юрий Белоусов: «Пытки все еще рассматриваются как часть расследования преступлений». ОД «Русская версия» : веб-сайт. URL: <https://www.opendemocracy.net/ru/yuri-belousov-pytki-v-ukraine/> (дата звернення: 11.05.2021).
11. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04): Європейський Суд з прав людини, 21 квітня 2011 р. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 11.05.2021).
12. Справа «Поміляйко проти України» (Заява № 60426/11): Європейський Суд з прав людини, 11 лютого 2016 р. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b28#Text (дата звернення: 11.05.2021).
13. Case of Salikhov v. Russia (Application no. 23880/05): Judgment European Court of Human Rights, 3 May 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110718> (Last accessed: 11.05.2021).
14. Case of Iwańczuk v. Poland (Application no. 25196/94): Judgment European Court of Human Rights, 15 November 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59884> (Last accessed: 11.05.2021).
15. Case of Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00): Judgment European Court of Human Rights, 11 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307> (Last accessed: 11.05.2021).
16. Case of Kiyashko v. Ukraine (Application no. 37240/07): Judgment European Court of Human Rights, 23 February 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171498> (Last accessed: 11.05.2021).